

Fenomenologia de la criminalitat

Marcelo F. Aebi
Ana Isabel Cerezo Domínguez
Andrea Giménez-Salinas Framis

PID_00221086

Material docent de la UOC

Marcelo F. Aebi**Ana Isabel Cerezo Domínguez****Andrea Giménez-Salinas
Framis**

L'encàrrec i la creació d'aquest material docent han estat coordinats per la professora: Antonia Linde García (2015)

Segona edició: febrer 2015

© Ana Isabel Cerezo Domínguez, Marcelo F. Aebi, Andrea Giménez-Salinas Framis

Tots els drets reservats

© d'aquesta edició, FUOC, 2015

Av. Tibidabo, 39-43, 08035 Barcelona

Disseny: Manel Andreu

Realització editorial: Oberta UOC Publishing, SL

Dipòsit legal:

Els textos i imatges publicats en aquesta obra estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada (BY-NC-ND) v.3.0 Espanya de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los i transmetre'ls públicament sempre que en citeu l'autor i la font (FUOC. Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya), no en feu un ús comercial i no en feu obra derivada. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/legalcode.ca>

Introducció

Aquests materials han estat elaborats amb la finalitat de ser utilitzats com a suport docent per a l'estudi de l'assignatura de *Fenomenologia de la criminalitat* que s'imparteix en el grau de Criminologia. Els materials es componen de quatre mòduls en els quals es tracta, de manera separada, de quatre manifestacions diferents de criminalitat. La seva elaboració ha anat a càrrec d'experts en cadascuna de les matèries tractades.

El Diccionari de la Reial Acadèmia Espanyola, en definir *fenomenologia*, en la seva accepció filosòfica, es refereix a la "teoria dels fenòmens o d'allò que apareix". En l'àmbit de les ciències, la fenomenologia s'encarrega de l'estudi dels fenòmens que es relacionen entre ells, responent a un mateix àmbit del coneixement.

Definició de *fenomenologia* en el Diccionari de la Reial Acadèmia Espanyola

Concretament, en la seva accepció filosòfica, el diccionari de la Reial Acadèmia Espanyola, en la 22a. edició, inclou les definicions següents: "1. f. Fil. Teoría de los fenómenos o de lo que aparece, 2. f. En Friedrich Hegel, filósofo alemán de comienzos del siglo XIX, dialéctica interna del espíritu que presenta las formas de la conciencia hasta llegar al saber absoluto, 3. f. Método filosófico desarrollado por Edmund Husserl que, partiendo de la descripción de las entidades y cosas presentes a la intuición intelectual, logra captar la esencia pura de dichas entidades, trascendente a la misma consciencia".

Adaptant aquesta accepció a l'àmbit que ens ocupa aquí, és a dir, el criminològic, podríem dir que, en referir-nos a la **fenomenologia de la criminalitat**, estem fent esment a l'estudi de les diferents manifestacions del fenomen criminal.

L'assignatura que ens ocupa està dedicada a l'estudi de quatre de les manifestacions delictives més destacades en l'actualitat. Concretament, els materials que es presenten a continuació estan compostos per quatre mòduls en els quals es tracta de les qüestions bàsiques i dels conceptes fonamentals de cadascuna de les formes delictives següents:

- la delinqüència juvenil,
- el crim organitzat,
- la violència de gènere i, finalment,
- la relació entre immigració i delinqüència.

Aquestes formes delictives mereixen, al nostre entendre, una atenció especial per la seva rellevància dins de l'àmbit criminològic, i pel protagonisme que han cobrat en els últims anys, tant per part del públic en general com per part de la comunitat científica i acadèmica.

Com hem assenyalat, la delinqüència juvenil és un fenomen del qual hem considerat indispensable tractar en aquesta assignatura. Es tracta d'un dels assumptes socials que més preocupació genera entre la comunitat, i un dels problemes criminològics més plantejats i estudiats internacionalment, de manera que ha estat i continua essent un dels àmbits en què la criminologia ha concentrat més esforços. L'interès pel seu estudi està motivat pel fet que, en general, les conductes socialment reprotxables (antisocials) són més observables entre els joves que entre la població adulta (és a dir, s'observa una incidència més gran de la delinqüència entre els joves). Un altre factor que desperta l'interès per l'estudi de la delinqüència juvenil es deriva de la importància de trobar mesures de prevenció que impedeixin que la delinqüència iniciada durant l'adolescència es converteixi en una delinqüència adulta futura.

Quant als comportaments i els subjectes que comprèn el concepte *delinqüència juvenil*, la seva definició clàssica al·ludeix a les infraccions penals comeses pels menors de divuit anys. No obstant això, tenint en compte que la criminologia estudia els comportaments antisocials, i que els delictes són únicament una part d'aquests comportaments, la delinqüència juvenil hauria de ser definida com: els comportaments antisocials comesos per adolescents (la delimitació de les edats que entrarien en aquesta categoria és encara motiu de discussió entre la comunitat científica). És habitual també associar la delinqüència juvenil amb la delinqüència duta a terme per les bandes; no obstant això, veurem que el seu abast és molt més ampli, i inclouria totes les conductes antisocials fetes per qualsevol adolescent, ja sigui de manera grupal o individual.

En **el mòdul 1** es presentarà una primera part metodològica que servirà per aclarir no solament el concepte de *delinqüència juvenil*, sinó també com es mesura aquest tipus de delinqüència i la seva evolució en el temps. Es presentaran també les principals teories aplicables a la delinqüència juvenil, que contribueixen als diferents enfocaments explicatius d'aquest tipus de delinqüència. En aquest mòdul, primer s'estudiaran també les aportacions de les investigacions més recents en aquest àmbit, que ens han permès identificar els diversos factors de risc que es relacionen amb la delinqüència juvenil, i també els factors que actuen com a protectors per a prevenir la delinqüència primerenca.

Finalment, el mòdul finalitza amb un esment dedicat a la prevenció de la delinqüència juvenil, que va des de l'acció dels programes de la policia i la justícia per a la prevenció fins al tractament del delinqüent. Com hem assenyalat anteriorment, aquest punt és especialment interessant si tenim en compte que la prevenció de la delinqüència juvenil és vital per a evitar una possible delinqüència adulta futura.

Un altre tema d'interés que hem volgut tractar en aquesta assignatura és el fenomen del crim organitzat. Aquest tipus d'activitat ha estat, tradicionalment, un objecte d'estudi poc explorat per la comunitat científica, la qual cosa ha comportat un desenvolupament limitat de models explicatius. Les raons es trobaven, principalment, en la complexitat de la delimitació del camp d'estudi i en la dificultat d'estudi empíric, i també en els problemes que planteja el seu mesurament. No obstant això, la qüestió de la delinqüència organitzada ha cobrat més rellevància a causa dels vincles que té amb la política, l'economia i les institucions financeres, de manera que, en els últims anys, s'ha experimentat un auge en el desenvolupament de línies de recerca que intenten respondre als nombrosos interrogants que persisteixen entorn del crim organitzat.

En el **mòdul 2** s'abordaran les definicions i els límits conceptuals amb altres fenòmens anàlegs. S'estudiaran també els avenços conceptuals i explicatius aconseguits fins a l'actualitat, i també els principals enfocaments explicatius vigents en aquest àmbit. Finalment, s'explorarà el paper preponderant d'Espanya en l'àmbit internacional i europeu quant a determinats tràfics il·lícits, com ara: el tràfic de drogues, el tràfic d'éssers humans, el tràfic d'immigrants, el tràfic de vehicles, el blanqueig de capitals i nombrosos delictes contra la propietat que es desenvolupen d'una manera organitzada.

El **mòdul 3** dels materials s'ha dedicat a la violència de gènere. Si bé és cert que la violència domèstica es reconeixia com un problema ja present en les nostres societats, en els últims anys s'ha pogut observar una conscienciació social creixent respecte d'aquest tipus de criminalitat, la qual cosa ha fet possible una visibilitat més gran del problema. Aquest augment de sensibilització ha estat provocat per un canvi en el rol de la dona dins de les societats recents, i també per les modificacions dels patrons de comportaments familiars.

A Espanya, en les últimes dècades, la violència domèstica s'ha reconegut com un problema social de rang superior. Si bé és un problema generalitzable als països del nostre entorn, cap agenda política no ha dedicat, en els últims anys, tants esforços a aquest fenomen com l'espanyola. Malgrat que el nostre país presenta un dels índexs més baixos d'homicidis en l'àmbit familiar, la resposta institucional a aquest problema ha assolit dimensions considerables. Des de principis de la dècada de 1990, la preocupació per eradicar la violència de gènere ha derivat, d'una banda, en un interès polític fort per donar resposta penal a aquest tipus de comportaments, i de l'altra, en una obstinació, per part dels professionals d'aquest àmbit, per desenvolupar programes de prevenció, assistència i tractament d'aquests comportaments. Així, en els últims anys, s'han intensificat els recursos institucionals tant des del punt de vista legislatiu com en l'àmbit de les polítiques públiques. En el camp legislatiu, el tractament penal específic per a aquest tipus de conductes s'inicia amb la Llei orgànica 14/1999, de 9 de juny, de modificació del Codi penal de 1995, en matèria de protecció a les víctimes de maltractaments, i l'activitat legislativa ha culminat amb la Llei orgànica 1/2004, de 28 de desembre, reguladora de mesures de protecció integral contra la violència de gènere. En l'àmbit de les polítiques

públiques, han estat nombroses i heterogènies les actuacions orientades a implementar mesures (la majoria pensades per a les víctimes, encara que algunes s'han dirigit a l'agressor) de prevenció, assessorament, assistència i tractament d'aquest tipus de conductes.

De la mateixa manera, aquest tema ha despertat l'interès de la comunitat científica, que ha concentrat els esforços en dur a terme estudis i investigacions amb la finalitat de conèixer la realitat d'aquests comportaments. Aquests estudis s'han orientat, principalment, a identificar les característiques i els factors de risc propis d'aquestes conductes, i estan principalment orientats a la creació de programes per a prevenir-les i tractar-les.

En el mòdul dedicat a la violència domèstica es presentaran les característiques pròpies d'aquest tipus de delictes, així com les noves maneres teòriques d'abordar-ne l'explicació. S'estudiaran també les reformes legals que han intentat regular la delinqüència de gènere, i es tractarà, concretament, cadascuna de les mesures adoptades per aquesta legislació. Així mateix, es farà esment de les conseqüències emocionals i psicològiques per a les víctimes que es deriven d'aquest tipus de delictes.

El **mòdul 4** dels materials està destinat a l'estudi de la immigració i la seva relació amb la delinqüència. La qüestió de la connexió entre immigració i criminalitat és un dels temes que més controvèrsies suscita en la societat contemporània. Si bé és un assumpte en auge en l'actualitat, la discussió entorn d'aquest tema no és nova, sinó que es remunta a més de cent anys, amb l'inici dels moviments migratoris més notoris. Actualment, les ones d'emigració que se succeeixen de manera massiva comporten un impacte social que fa que la preocupació per la tendència a la criminalitat dels immigrants sigui una qüestió en estudi i anàlisi constants.

Atenent la definició utilitzada de manera generalitzada, s'entén per *criminalitat dels estrangers* qualsevol acte delictiu comès en un país determinat per un no nacional. Com veurem en el mòdul, la distinció entre l'estatus d'estranger i emigrant és imprescindible per a definir i delimitar correctament l'objecte d'estudi.

En aquesta assignatura, s'exposaran les perspectives teòriques més importants que han tractat d'explicar el vincle entre delinqüència i immigració, amb l'objectiu d'arribar a les raons que explicarien les diferents taxes de delinqüència que presenten certes poblacions immigrants. Igualment important és conèixer la victimització soferta pels immigrants atès que, com veurem, la població immigrant és un dels col·lectius més victimitzats.

Finalment, s'exposaran els temes relacionats amb la integració, aculturació i multiculturalisme, i com aquests processos poden tenir una influència en la incidència delictiva dels immigrants.

Alguns dels tipus de delinqüència que hem abordat en l'assignatura *Fenomenologia de la criminalitat* seran estudiats, de manera més detallada i amb més profunditat, en assignatures de caràcter optatiu, ofertes en el grau de Criminologia en semestres posteriors. Aquest és el cas de la delinqüència juvenil i la delinqüència organitzada.

Objectius

Seguidament, assenyalem els objectius generals que pretenen assolir els materials que es presenten a continuació, sense perjudici que els objectius concrets de cada bloc temàtic estiguin indicats en el mòdul corresponent.

Atenent el contingut dels materials, en finalitzar el semestre, els estudiants hauran de ser capaços del següent:

- 1.** Conèixer els conceptes bàsics i qüestions fonamentals entorn dels quatre àmbits concrets d'estudi que es plantegen en l'assignatura.
- 2.** Conèixer i ser capaç d'identificar les característiques específiques de cadascun dels fenòmens estudiats.
- 3.** Familiaritzar-se amb les principals explicacions teòriques que s'han aportat sobre aquests fenòmens.
- 4.** Conèixer la bibliografia i les aportacions científiques més recents dutes a terme en cadascun dels àmbits d'estudi.
- 5.** Conèixer la dimensió i incidència d'aquests fenòmens delictius al nostre país.
- 6.** Conèixer l'abast d'aquesta delinqüència en un context internacional.
- 7.** Conèixer els contextos jurídics que regulen els tipus delictius objecte d'estudi.

Continguts

Mòdul didàctic 1

Delinqüència juvenil

Marcelo F. Aebi

1. Definició
2. La mesura de la delinqüència juvenil
3. L'extensió de la delinqüència juvenil
4. Teories criminològiques aplicades a la delinqüència juvenil
5. Factors de risc i factors de protecció
6. La teoria general de la delinqüència juvenil d'Agnew
7. La prevenció de la delinqüència juvenil

Mòdul didàctic 2

Crim organitzat

Andrea Giménez-Salinas Framis

1. La definició de *crim organitzat* i les seves característiques principals
2. Diferències entre la criminalitat organitzada i altres agrupacions de tipus criminal: bandes juvenils i terrorisme
3. El mesurament del crim organitzat: aproximacions directes i indirectes
4. Explicacions criminològiques del crim organitzat
5. L'interior de les organitzacions criminals
6. El paper d'Espanya en el crim organitzat: principals mercats il·lícits i rutes del tràfic il·lícit

Mòdul didàctic 3

Violència sexual i de gènere

Ana Isabel Cerezo Domínguez

1. Conceptualització
2. Magnitud del fenomen: incidència, prevalença i evolució
3. La transculturalitat de la violència contra la dona
4. Característiques interaccionals de la violència contra la dona-parella
5. Models teòrics
6. Factors de risc
7. Conseqüències psicològiques per a les víctimes
8. Respostes institucionals i estratègies d'actuació enfront de la violència contra la dona

Mòdul didàctic 4

Immigració i delinqüència

Marcelo F. Aebi

1. Immigrants i estrangers
2. Metodologia
3. Els immigrants com a infractors
4. Els immigrants com a víctimes

5. Aproximacions teòriques
6. Una perspectiva històrica
7. La immigració a l'Argentina a principis del segle xx
8. Política immigratòria i política criminal